

УДК 332.12

Гнатенко М.К.

*старший викладач кафедри менеджменту і адміністрування
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

ЗАКОНОМІРНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

REGULARITIES OF INNOVATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF MARKET RELATIONS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто чотири основні концептуальні підходи до ролі інновацій в процесі соціально-економічного розвитку: науково-технічний; ринковий; підприємницький; інтелектуальний. Наведено характеристику базових концепцій інноваційного розвитку. Зроблено висновок, що інноваційний розвиток являє собою складний соціально-економічний процес, в ході якого відбувається удосконалення наявних виробничих сил на засадах засвоєння та впровадження у практику господарювання новітніх досягнень науки і техніки.

Ключові слова: інновації, економічний розвиток, концепції інноваційного розвитку.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены четыре основных концептуальных подхода к роли инноваций в процессе социально-экономического развития: научно-технический; рыночный; предпринимательский; интеллектуальный. Приведена характеристика базовых концепций инновационного развития. Сделан вывод, что инновационное развитие представляет собой сложный социально-экономический процесс, в ходе которого происходит усовершенствование имеющихся производственных сил на основе усвоения и внедрения в практику хозяйствования новейших достижений науки и техники.

Ключевые слова: инновации, экономическое развитие, концепции инновационного развития.

ANNOTATION

The article discusses four main conceptual approaches to the role of innovation in the process of social and economic development: scientific & technical; market; entrepreneurial; intellectual. The characteristic of innovative development basic concepts is given. It is concluded that innovative development is a complex socio-economic process. And this process includes the improvement of existing productive forces on the basis of mastering and implementation of the management latest achievements in science and technology.

Keywords: innovations, economic development, the concepts of innovative development.

Постановка проблеми. Глобальні зміни, які відбуваються в цей час у сфері економічної активності людства, охоплюють та позначаються на усіх аспектах суспільного життя. Рушійною силою соціально-економічного розвитку є безупинне розширення духовних і матеріальних потреб та вимог людини. Результати суспільного розвитку зрештою відбиваються у зростанні добробуту, ступеня особистої свободи, міри самореалізації особистих прагнень кожного члена суспільства. У ринкових умовах головним джерелом задоволення постійно зростаючого кола людських запитів та вимог є виробнича діяльність суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню проблем, які пов'язані з питаннями інноваційного економічного розвитку, присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: Бубенко П. [2], Геєць В. [3], Гриньов А. [5], Ілляшенко С. [9; 11], Кизим М. [12] та ін.

Дослідженню механізму реалізації структурно-інноваційної трансформації економіки присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Гриньова В. [6], Забродський В. [7], Поповенко Н. [14], Рубан В. [16] та ін.

Управління соціально-економічним розвитком регіону має забезпечувати позитивний вплив на галузеву структуру економіки, на розподіл виробництва і труда, рівень добробуту і прибутків населення, тож питання вивчення закономірностей інноваційного економічного розвитку в умовах ринкових відносин потребує більш детального опрацювання.

Мета статті полягає у визначенні основних наукових підходів до розкриття закономірностей інноваційного економічного розвитку в умовах ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розмаїття факторів і умов, а також причин і наслідків, що визначають динаміку розвитку соціально-економічних систем, обумовлює необхідність розгляду цього надзвичайно складного процесу з точки зору не тільки економічного, але й філософського, історичного, соціологічного, культурологічного та інших аспектів.

Особливе місце в системі оптимізаційних трансформацій посідає інноваційна діяльність суб'єктів господарювання. Так, за думкою Геєця В. [3, с. 22], поєднання процесів економічного розвитку та економічного зростання відбувається насамперед завдяки інноваційним змінам. З точки зору Ілляшенка С. [11, с. 18], відбиттям інноваційної активності, спрямованої на розробку, продуктивне втілення та масштабне поширення різного роду нововведень (інновацій), стають численні й надзвичайно масштабні зміни, які охоплюють як життя усього людства, так і окремих особистостей.

Рубан В., Чубукова О., Некрасов В. [16, с. 14] підкреслюють, що саме специфічний характер трансформації економічних систем в резуль-

таті здійснення інноваційних змін, що виступають результатами креативної діяльності, певною мірою призводить до зміни парадигми забезпечення конкурентоспроможності в умовах постіндустріального розвитку. Відповідно до характеру і спрямованості зазначених змін, ключовими чинниками формування стійких позицій в ринковому суперництві при цьому стають не тільки і не стільки переваги у доступі до певних продуктів уречевленої (виробничих сил та знарядь праці) або прямої праці (трудова ресурси), а екстраординарні інтелектуальні продукти (думки, ідеї, знання та здібності, ноу-хау та ін.), використання яких в продуктивній господарській діяльності дозволяє створити унікальні відмінності від інших учасників певного ринку.

Отже, головним джерелом виникнення кількісних, структурних, якісних трансформацій складних соціально-економічних систем, що у сукупності визначають процес їх розвитку, зазвичай вважається інноваційна активність. За думкою Ілляшенка С. [11, с. 18], саме інноваційна діяльність, сутність якої складається у створенні, впровадженні й поширенні інновацій, позначається на всіх аспектах розвитку людського суспільства, змінює навіть середовище життя і діяльності людини, способи забезпечення її існування та розвитку.

Соболев Ю., Дикань В. та ін. [19, с. 312] зазначають, що підприємства при здійсненні інноваційної діяльності зосереджуються на вирішенні питань пошуку принципово нових, ефективних технологій, проектуванні необхідних, але досі невідомих видів товарів, методів організації виробництва, збуту та ін. За думкою Рубан В., Чубукова О., Некрасова В. [16, с. 14], саме виникнення економічних систем, джерелами конкурентної переваги яких стають не природні, трудові або фінансові ресурси, а плоди творчої діяльності, тобто інноваційні ідеї, знання, технології їхнього інформаційного й матеріально-енергетичного уречевлення, є однією з найбільш характерних рис постіндустріального періоду розвитку людської цивілізації.

Буквально слово «інновація» означає інвестицію в новацію (нововведення) [13, с. 49]. У законодавстві України визначається сутність інновації як «знов створені (застосовувані) і (або) удосконалені конкурентоздатні технології, продукції чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які сут-

тєво поліпшують структуру та якість виробництва й (або) соціальної сфери» [8, с. 89].

Провідна роль інновацій в процесі соціально-економічного розвитку підприємства, величезне різноманіття джерел, напрямків і факторів інноваційної діяльності обумовили виникнення численних поглядів та думок щодо економічності протікання інноваційних процесів. З цієї точки зору можна виділити чотири основні концептуальні підходи до вирішення цього наукового питання: науково-технічний; ринковий; підприємницький; інтелектуальний.

Прихильники науково-технічної концепції інноваційного розвитку схильні вважати інноваційну діяльність одним з важливих етапів більш складного циклу «наука – техніка – виробництво» (рис. 1).

Незважаючи на те що інновації виступають стрижневим елементом описаного циклу відносно навіть визначення змісту цього явища, серед поглядів науковців існують помітні розбіжності, що можуть бути виокремлені у два основні підходи: об'єктний і процесний.

Принципова відмінність між цими підходами полягає у тому, що автори в рамках об'єктного підходу визначають інновацію як деяку сутність (об'єкт, результат процесу, підхід, технологію), інколи навіть наполягаючи на його матеріальній формі, а вчені, що дотримуються процесного підходу, вважають інновацією сам процес впровадження певної новини у виробничий чи управлінський процес. Об'єднує ці два підходи лише те, що обидва оперують категоріями «новизна» і «впровадження», а от що саме і на якому етапі вважати інновацією, тут думки розходяться. Так, в рамках об'єктного підходу можна, в свою чергу, виділити декілька напрямків:

- об'єктно-новаторський – увага вчених зосереджена на новизні об'єкту (технології, підходу, продукту) та ефекті, який отримує сис-

Рис. 1. Послідовність здійснення процесу «наука – техніка – виробництво»

тема від його впровадження. Слід зазначити, що деякі вчені наполягають на тому, що ефект має бути економічним і значимим для підприємства, тоді як в роботах останніх років все більш поширеною стає думка про низку ефектів, які може приносити інновація: «забезпечують економію витрат чи навіть створюють умови для такої економії», «поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери», «забезпечують економічну вигоду, створюють умови для такої вигоди або покращують споживчі якості продукції»;

- об'єктно-результативний – акцент зміщено на те, що інновація є результатом певного процесу. При цьому частина вчених вважає інновацією результат творчої діяльності, трансформації ідеї тощо, а інші наполягають на тому, що інноваційного характеру об'єкт набуває лише після впровадження (як варіант, успішного впровадження). Особливо слід виділити вчених, що трактують інновацію як «результат, отриманий від вкладання капіталу» в нову техніку, технологію тощо.

Процесний підхід також не є однорідним. Можна виділити наступні напрямки:

- процесно-впроваджуючий, в рамках якого інновацією вважається процес впровадження новини в будь-якій сфері життя для задоволення потреб і (або) отримання економічного ефекту. Найбільш характерним прикладом цього підходу є визначення Твісса Б. [20, с. 12], згідно з яким інновація розглядається як процес, в якому винахід або ідея набувають економічного змісту;

- процесно-створюючий – автори, що схиляються до цього підходу, визначають інновацію як «процес, що призводить до створення кращих за своїми властивостями товарів і технологій». При цьому науково-технічна діяльність та впровадження досягнень НТП мається на увазі, але не є критерієм ідентифікації інновації. Необхідно відзначити відмову цих авторів від суто економічного підходу та концентрації на економічному ефекті. Так, Санто Б. [18] підкреслює, що у випадку, якщо інновація орієнтується на економічну вигоду, прибуток, поява інновації на ринку може забезпечити додатковий прибуток», тобто така ситуація не є єдиним можливим варіантом.

Так, Ільєнкова С. [10, с. 6] пропонує розглядати інновацію як певний вид трансформації потенційного науково-технічного прогресу (НТП) в реальний, який втілюється в нових продуктах і технологіях. Чухрай Н. [21, с. 38] також визначає інновацію як процес, у якому винахід або наукова ідея здобуває економічний зміст. З точки зору Гордієнко Л. [4, с. 127], інновація – це такий суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання наукових ідей і винаходів приводить до створення кращих за властивостями виробів, технологій та ін. Тому, наприклад, Рибаків І. [17, с. 12] пропонує вважати інновацій-

ний процес перетворенням наукового знання в інновацію, тобто послідовним ланцюгом подій, у ході яких інновація визріває від ідей до конкретного продукту, технології або послуги та поширюється при практичному використанні.

Ринкова (конкурентна) концепція базується на пріоритетності ролі інновацій у забезпеченні реалізації ринкових можливостей підприємства та у досягненні конкурентних переваг. Ілляшенко С. [9, с. 18] зазначає, що інновація являє собою кінцевий результат діяльності по створенню і використанню нововведень, втілених у виді удосконалених чи нових товарів (виробів чи послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва і збуту товарів, що сприяють розвитку й підвищенню ефективності функціонування підприємств, які їх використовують. Головною метою впровадження інновацій, за думкою Ілляшенка С. [11, с. 56], є реалізація певних ринкових можливостей, тобто напрямків діяльності підприємств, що відкриваються залежно від зовнішніх умов та специфіки їх господарської діяльності. Поповенко Н., Забарна Е. [14, с. 59] також наполягають, що інновація – це сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що в результаті призводять до появи на ринку нових і поліпшених промислових процесів й устаткування. Навіть природа сучасної конкурентної боротьби передбачає насамперед змагання за спроможність до нововведень (на відміну від прагнення оволодіти матеріальними цінностями та ресурсами, яке було притаманне доіндустріальним та первинним індустріальним стадіям розвитку виробництва).

Таким чином, інноваційний розвиток (ІР) являє собою складний соціально-економічний процес, в ході якого відбувається удосконалення наявних виробничих сил на засадах засвоєння та впровадження у практику господарювання новітніх досягнень науки і техніки. Так, за думкою Ілляшенка С. [9, с. 18], саме інноваційна діяльність, зміст якої полягає у створенні, впровадженні й поширенні інновацій, позначається на усіх аспектах розвитку суспільства, змінює навіть саме середовище життя і діяльності людини. Провідна роль інновацій в процесі соціально-економічного розвитку підприємств, величезне різноманіття джерел, напрямків і факторів інноваційної діяльності обумовлюють виникнення численних поглядів та думок щодо визначення економічної сутності та закономірностей впровадження інновацій.

Серед надвеликого числа теорій та концепцій, в рамках яких відбувається пошук пояснень природи та рушійних сил здійснення інноваційних процесів, слід відзначити два основні підходи, що відрізняються між собою за ознакою визнання причинно-наслідкового характеру закономірностей ІР (табл. 1). Зокрема, концепції лінійного типу виходять із визначення об'єктивної залежності динаміки інноваційних процесів від ходу трансформації пев-

Таблиця 1

Характеристика базових концепцій інноваційного розвитку [1; 2; 5; 6; 9; 12 ;15]

Група концепцій	Теорія (концепція)	Сутність теорії (концепції)	Ключові фактори забезпечення інноваційного розвитку
Лінійні концепції	Теорія промислових циклів	Динаміка інноваційно-інвестиційної діяльності є похідною від об'єктивних процесів оновлення основного капіталу у промисловості	Ефективність використання основного капіталу Моральний і фізичний знос основного капіталу Динаміка ринкового попиту на товари і послуги
	Підприємницька теорія	Під є процесом створення нових науково-організаційних факторів, який мотивується новаторським підприємницьким духом	Динаміка науково-технічного прогресу (НТП) Динаміка ринкового попиту на товари і послуги Економічні інтереси, мотиви та особисті якості («сила особистості») підприємця-новатора
	Ринкова теорія («виклик попиту»)	Сучасна конкуренція передбачає змагання за спроможність до втілення нововведень (на відміну від прагнення оволодіти матеріальними ресурсами, притаманне доіндустріальному та первинним індустріальним стадіям розвитку виробництва)	Динаміка НТП Рівень розвитку інфраструктури наукових досліджень та інноваційної діяльності Схильність персоналу підприємства щодо сприйняття інновацій певного виду Масштаб впливу інновацій на конкурентні переваги підприємства
	Науково-технологічна теорія	Інноваційна діяльність є одним з найважливіших етапів більш складного циклу «наука –техніка –виробництво», а динаміка інноваційного розвитку визначається переважно ходом НТП	Динаміка НТП Рівень розвитку інфраструктури наукових досліджень та інноваційно-інвестиційної діяльності Науково-технічний та організаційний рівень виробництва
	Інтелек-туальна теорія («економіка знання»)	Рушійною силою ІР є міжособистісна інтелектуальна взаємодія, тобто обмін цілісними інформаційно-знаковими моделями між окремими індивідами	Рівень розвитку інфраструктури інформаційного обміну («циркуляції знань») Схильність та здатність персоналу підприємства щодо сприйняття інновацій певного виду Динаміка НТП
	Теорія динамічного розвитку	При виборі шляхів ІР підприємства мають значну свободу, межі якої обумовлюються унікальним сполученням їхніх індивідуальних відмінностей. Процес ІР не	Організаційні рутини, що визначають індивідуальні особливості вибору інновацій на підприємствах Схильність вищого керівництва та персоналу підприємства щодо сприйняття певних інновацій
	Теорія динамічного розвитку	має свідомого характеру, а вибір інновацій здійснюється на підставі випадкових комбінацій інтересів учасників економічної організації	Технологічна досконалість та ступінь відповідності інновацій до стану певних факторів внутрішнього середовища підприємства Динаміка НТП (вважається майже непередбачуваною)
	«Сполучена» (coupling) теорія нововведень	Інноваційна динаміка є відображенням різних комбінацій ринкових потреб та технологічних можливостей (розірваних за етапами інноваційного процесу), сполучення яких відбувається в межах «інноваційної фірми»	Динаміка НТП Рівень розвитку інфраструктури наукових досліджень Рівень розвитку інфраструктури інноваційно-інвестиційної діяльності Схильність персоналу підприємства щодо сприйняття інновацій певного виду
	Інтеграційна теорія	Вибір нововведень диктується унікальними як внутрішніми особливостями, так і складною системою коопераційних відносин суб'єктів господарювання із іншими (зовнішніми) учасниками інноваційного процесу	Рівень розвитку інфраструктури фінансово-інвестиційної діяльності Стан фінансового ринку та можливість залучення позикового капіталу Схильність вищого керівництва та персоналу підприємства щодо сприйняття певних інновацій Конкурентна стратегія та цільові конкурентні переваги підприємства
	Нелінійні концепції		

ного кола релевантних передумов, факторів і чинників, що об'єктивно існують в середовищі господарювання [22, с. 26–35]. Відповідно до залежності такого роду, траєкторія інноваційного розвитку вважається майже лінійною похідною від змін потреб виробників у оновленні зношених і застарілих основних фондів, економічних інтересів підприємців, коливань ринкового попиту, ходу науково-технічного прогресу тощо. Прихильники нелінійних теорій інноваційного розвитку, навпаки, наполягають на наявності більш складних зв'язків між динамікою інноваційних процесів та змінами середовища господарювання, проявами чого стає, з одного боку, встановлення факту існування власних, притаманних саме інноваційним процесам, внутрішніх закономірностей розвитку, а з іншого – визнання значного ступеня свободи підприємців у виборі певних варіантів інноваційних рішень зі складу величезної кількості доступних стратегічних альтернатив.

Первинною рушійною силою інноваційного розвитку виступає науково-технічний прогрес (НТП), тобто безперервне розширення наукових і технологічних знань, яке дозволяє визначати перспективні напрямки вдосконалення предметів труда, форм і методів організації виробництва та труда. Обов'язковим підґрунтям для такого розширення виступають фундаментальні (виявлення, вивчення та систематизація об'єктивних явищ та закономірностей розвитку природи та суспільства) та прикладні (опрацювання шляхів практичного використання результатів фундаментальних вишукувань в певній галузі наукового знання) наукові дослідження.

Головною метою наукового пошуку насамперед є отримання нового знання: для фундаментальних досліджень – це загальнонаукова інформація (відкриття законів та закономірностей, категорій та явищ-ефектів, обґрунтування теорій, принципів та шляхів їхнього практичного використання), а для прикладних – галузева інформація (створення технологічних регламентів, технічних вимог, методик та рецептів, розробка інноваційно-інвестиційних проектів, наукових рекомендацій, інструкцій, стандартів, еталонів, нормативів, каталогів та ін.).

Отримана в ході фундаментальних та прикладних досліджень нова інформація надалі (в ході технічного опрацювання та дослідного виробництва) стає основою для виготовлення науково-технічної документації стосовно створення новітніх або удосконалення існуючих виробів, споруд, технологічних процесів та систем управління, дослідно-експериментальної перевірки теоретичних положень та концепцій.

Вивчення економічної природи та складу факторів інноваційного розвитку дозволяє прийти до висновку про те, що характерна особливість цього процесу полягає насамперед у наявності чітко виражених циклічних закономірностей здійснення процесів виникнення,

відбору, сприйняття, впровадження та всілякого поширення інновацій.

Висновки. Інноваційний розвиток являє собою складний соціально-економічний процес, у ході якого відбувається удосконалення наявних виробничих сил на засадах засвоєння та впровадження у практику господарювання новітніх досягнень науки і техніки. Природа та закономірності циклічних інноваційних трансформацій зазвичай пояснюються складністю та мінливістю поєднання впливу численних факторів ІР, а саме: науково-технічного прогресу, розвиток якого виступає джерелом генерації та накопичення можливих варіантів нововведень; змін суспільних потреб у випуску якісно нових товарів та послуг, підкріплених платоспроможним попитом; виникнення підприємця-новатора, схильного та здатного до реалізації інновацій, а також щодо поширення досвіду його новаторської діяльності серед менш ініціативних підприємців; існування на фінансовому ринку великих обсягів вільного капіталу, який може бути інвестовано у розвиток виробництва та ін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анискин Ю.П. Корпоративное управление инновационным развитием / под ред. Ю.П. Анискина. – М. : Омега-Л, 2007. – 411 с.
2. Бубенко П.Т. Региональные аспекты инновационного развития / П.Т. Бубенко. – Харьков : ХНАГХ, 2009. – 133 с.
3. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання : [монографія] / В.М. Геєць – К. : Форт, 2000 – 344 с.
4. Гордієнко Л.Ю. Інноваційний менеджмент / Л.Ю. Гордієнко. – Х. : ХДЕУ, 2001. – 77 с.
5. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління : [монографія] / А.В. Гриньов. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 308 с.
6. Гриньова В.М. Механізми реалізації структурно-інноваційної трансформації економіки України / В.М. Гриньова, О.Є. Попов // Майбутнє України: стратегія поступу : [монографія] ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті України, Акад. екон. наук України. – Донецьк : Юго-Восток Лтд., 2008. – С. 244–289
7. Забродский В.А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 72 с.
8. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р. № 40-IV (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 10–11. – С. 86.
9. Ильяшенко С.Н. Составляющие инновационного потенциала субъекта хозяйственной деятельности / С.Н. Ильяшенко // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2002. – № 7. – с. 118.
10. Инновационный менеджмент / Под ред. С.Д. Ильенковой. – М. : Юнити, 1997 г. – 276 с.
11. Ілляшенко С. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / С.М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга ; К. : Княгиня Ольга, 2005. – 324 с.
12. Кизим М.О. Промислова політика та кластеризація економіки України : [монографія] / М.О. Кизим. – Х. : ІНЖЕК, 2011. – 304 с.

13. Ковалев Г.Д. Инновационные коммуникации / Г.Д. Ковалев. – М. : ООО Юнити-Дана, 2000. – 288 с.
14. Поповенко Н.В. Оценка инновационного потенциала хозяйственной системы / Н.В. Поповенко, Э.А. Забарная // Бизнес-информ. – 1998. – № 3. – С. 51.
15. Ресурсы инноваций: организационный, финансовый, административный / Под ред. проф. И.П. Николаевой. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 318 с.
16. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія та досвід / В. Рубан, О. Чубукова, В. Некрасов // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 14–19.
17. Рыбаков И.Н. Инновации и бизнес / И.Н. Рыбаков. – М. : Экономика, 2002. – 108 с.
18. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 340 с.
19. Стратегия предприятия и стратегический менеджмент / Ю.В. Соболев [и др.]. – Х. : Олант, 2002. – 416 с.
20. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс ; пер. с англ. И.И. Елисеевой. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
21. Чухрай Н. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення : [монографія] / Н.І. Чухрай. – Львів : «Львів. Політехніка», 2002. – 316 с.
22. Янсен Ф. Эпоха инноваций / Ф. Янсен. – М. : Инфра-М, 2002. – 308 с.